

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 12

*Նվիրվում է պրոֆեսոր Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան
80-ամյակին*

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2016

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)
№ 12

*Посвящается 80-летию профессора
Гургена Меликяна*

Ереван
Издательство ЕГУ
2016

YEREVAN STATE UNIVERSITY

PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES

(serial scholarly journal)

№ 12

*Dedicated to the 80th birthday anniversary of professor
Gurgen Melikyan*

YEREVAN
YSU PRESS

2016

3

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Ժողովածուի 12-րդ հատորի հրատարակումը ԵՊՀ
արևելագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորասախոսական
անձնակազմի համեստ նվերն է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան 80-ամյակին

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելիքյան Գուրգեն -	բ. գ. թ., պրոֆեսոր (<i>նախագահ</i>)
Ասատրյան Գառնիկ -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խաչիկյան Մարգարիտա -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Կարաբեկյան Սամվել -	բ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննիսյան Լավրենտի -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Մելքոնյան Ռուբեն -	բ.գ.թ., դոցենտ (<i>համարի պատասխանատու</i>)
Ոսկանյան Վարդան -	բ.գ.թ., դոցենտ
Սարգսյան Լևոն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր -	պ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆրաստյան Ռուբեն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Տոնիկյան Սոնա -	բ.գ.թ., դոցենտ

© ԵՊՀ հրատ., 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՌԵԿՏՈՐ ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ ՊՐՈՖԵՍՈՐ
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ 80-ԱՄՅԱ
ՀՈՔԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ 5

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԸ 80 ՏԱՐԵԿԱՆ Է 8

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԵՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան
ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐ 12

Հայկ Քոչարյան
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԱԼ ՄԵՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԻԲՆ ԲԱԶԱ 20

Գ. Գևորգյան
Է. Ասատրյան
ՍՈՒԵԶԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԻ
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 30

Է. Ասատրյան
ՆԱՍԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ 45

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՕՍՄԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռուբեն Մելքոնյան

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ 1961 Թ.
ԹՈՒՐՔԻԱ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻ ՈՐՈՇ
ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ (ԱՐԽԻՎՍՅՈՒՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ)..... 58

Ալեքսանդր Սաֆարյան

ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԶԻՅԱ
ԳՅՈՔԱԼՓԻՑ ՀԱՐՅՈՒՐ ՏԱՐԻ ԱՆՑ 67

Լուսինե Սահակյան

ՀԱՄՇԵՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ 80

Անի Սարգսյան

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ 97

Միրանույշ Գալշոյան

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ՑԵՂԵՐԻ ԲՈՆԻ
ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ
ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ «ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ
ԼԵԳԵՆԴՆ» ՎԵՊՈՒՄ 109

Նաիրա Գինոսյան

ՀԱՅԵՐՆ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ (XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ –
XX ԴԱՐԻ ՍԿԻՉԲ) 120

Արա Ազատյան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՀԱՅ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ 139

Արթուր Դումանյան
 ԲԱՆԱԿԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
 ԿՅԱՆՔՈՒՄ 1920-1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ.
 ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 158

Արշակ Գևորգյան
 1960 Թ. ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
 ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱՄՆ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
 ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 180

Հայկ Մարգարյան
 ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
 ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
 ԵՐԿՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
 ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 196

Նաիրա Պողոսյան
 ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
 ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄԸ ԱՀՄԵԴ ՋԵՄԱԼ ՓՈՇԱՅԻ
 ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 208

Լիլիթ Մովսիսյան
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ
 ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ
 ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ
 ՊԱՏԿԵՐԸ 217

Ժալդաս Ադիբաև
 ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
 ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
 ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ռուսերեն) 225

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գուրգեն Մելիքյան
«ՓԻՅԱԹԱԹԱՆ ՓԻԼԸ ՂԱՆԴԱՂՈՒՄ» ԱՐՑԱԽԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 236

Վարդան Ոսկանյան
ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 240

Հասմիկ Կիրակոսյան
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 249

Քնարիկ Միրզոյան
Թադևոս Չարչյան
ՈՐՈՇ ՊԱՐԿԵՐԵՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹԱԹԱՐԵՐԵՆՈՒՄ (անգլերեն) 255

Արտյոմ Տոնոյան,
Հովհաննես Սարգսյան
ՀԵՏՄԱՐՋՊԱՆԱԿԱՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ «ՔՈՒՐԴ»
ԱՆՎԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ 262

Ահարոն Վարդանյան
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՆՈՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 273

Թերեզա Ամրյան
ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶԴԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ 281

Սվետլանա Հարությունյան
ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ՏՈՆԱՑՈՒՅՑԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ
ՏՈՆԵՐԸ 295

Լիլիթ Սաֆրաստյան
ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՎՏԱՐԱՆԴԻ ԿԻՆՈՅԻ ՆՈՐԺԱՄԱՆԱԿՅԱ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ. ՄՈՀՍԵՆ ՄԱԽՄԱԼԲԱՖ, ՇԻՐԻՆ
ՆԵՇԱՏ 304

Գառնիկ Գևորգյան
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԵՊԻՑ (ԴԱՍԹԱՆԻՑ)
ՊԱՏՄԱՎԵՊ 320

Հովհաննես Խոբիկյան
ԿԱՐԻԱՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 331

Արմեն Իսրայելյան
ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՄԲՈՂԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ 344

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆ 355

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ 367

ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶՂԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ եզդիականություն, կրոն, եզր, սուֆիզմ, մեկնաբանություն, կրոնական հիմն, սեր, արբեցում

Եզդիականությունը, ձևավորված լինելով Հյուսիսային Իրաքի Լալիշի կիրճում սուֆի Շեյխ Ադի¹ բին Մուսաֆիրի գլխավորած *ադավիա* եղբայրակցության հիմքի վրա², պահպանել է բազմաթիվ սուֆիական տարրեր, որոնք ոչ միայն հանդես են գալիս որոշակի ծեսերի ու արարողությունների, այլև աղոթքներում հանդիպող կրոնական եզրերի տեսքով: Մտորն ներկայացվելու են սուֆիական սիրո և արբեցումի հետ առնչվող այն եզրերը, որոնք հանդիպում են եզդիական կրոնական հիմներում:

Muhabat (արաբ. *mūhabbat* «սեր») անունն է կրում սուֆիական ինքնակատարելագործման ճանապարհի կանգառներից մեկը: Այն խորհրդանշում է ոչ միայն աստվածային սերը ընդհանրապես, այլև ինքնակատարելագործվող սուֆիի տածած սերն Աստծո նկատմամբ³: Հայտնի է, որ աստվածային էության հանդեպ սիրո գաղափարը սուֆի ճգնակյացների ուսմունքի հիմնա-

---

* Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոնի ասիստենտ: Էլ. փոստ՝ amryantereza@ysu.am

¹ Եզդիները Շեյխ Ադիին անվանում են նաև Շեխադի կամ Շիխադի (տե՛ս Ավդալ Ա., *Եզդի քրդերի հավատալիքները, Երևան, 2006*, էջ 20, 21, 27): Շեյխ Ադիի կերպարը սրբացվել է եզդիական հավատալիքներում:

² Տե՛ս Արակелова В., *К истории формирования езидской общины*, Иран-наме № 4, Ереван, 2006, сс. 63-66.

³ سيد جعفر سجادی، فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، انتیارات طهوری، چاپ دهم، ص. ۷۰۰. تهران، ۱۳۹۳

կան բաղադրիչներից էր⁴, իսկ միաստիկական սերը սուֆիական գաղափարախոսության անկյունաքարը⁵: Եզդիական կրոնական հիմններից մեկում նշվում է.

Ēzdānē ma bi rahmānī
Hisn ū jamāl ži ma rā ānī
Dastūr dā qalamē qudratē
*Am āvētin nāv suṛā muhbatē. (Qawlē Āfirīnā Dinyāyē)*⁶

Մեր բարեգութ Աստվածը
Գեղեցկություն ու վեհություն պարզեց մեզ,
[Նա] հրամայեց գորության գրչին [և]
Մեզ նետեց սիրո գաղտնիքի մեջ:

Նշված կրոնական հիմնում *muhbat* եզրը հանդես է գալիս *suṛ/siṛ* (արաբ. *sīrr* «գաղտնիք», *asrār* «գաղտնիքներ») բառի հետ, որը սուֆիզմում կիրառվում է «[աստվածային] գաղտնիք», «[աստվածային] էություն» նշանակություններով⁷: Ծայրահեղ շիայական հանրությունների տիեզերածնության մեջ *siṛ*-ը աշխարհի արարմանը նախորդող այն վիճակն է, երբ Աստծո էությունը տարրալուծված է ողջ տիեզերքում⁸: Եզդիների կրոնական բառապաշարում *siṛ* եզրը չի մեկնաբանվում սուֆիական տե-

---

⁴ Chittick W., *The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rumi*, New York, 1983, pp. 195-205: Фильштинский И., Шидфар Б., *Очерк арабо-мусульманской культуры* (VII-XII вв.), Москва, 1971 с. 156:

⁵ Schimmel A., *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill, 1975, pp. 11, 125:

⁶ Kreyenbroek, 1995, p. 184:

⁷ Брагинский В., *Символизм суфийского пути в "Поэме о море женщин" и мотив свадебного корабля // Суфизм в контексте мусульманской культуры*, /Отв. ред. Пригарина Н./, Москва, 1989, с. 177:

⁸ Жуковский В., *Секта "Людей истины" – Ahli hakk в Персии, Записки Восточного отделения Императорского Русского археологического общества*, том 2, Выпуск 1 и 2, Санкт-Петербург, 1887, с. 9:

սանկյունից, այն կիրառվում է «գաղտնիք» նշանակությամբ, երբեմն էլ՝ «սրբազան արարած» իմաստով⁹:

Aw bū ašē muhbatē

Barē wī ži haqīqatē

Āvā wī ya ži ma'rifatē... (Qawlē Āšē Muhbatē)¹⁰

Նա սիրո ջրադաշտ դառավ,

Նրա պտուղը հաղիղաթից է,

Նրա ջուրը մարիֆատից է:

Կրոնական հիմնի վերը նշված հատվածում հիշատակված են *haqīqat* և *ma'rifat* եզրերը¹¹, որոնք եզդի հոգևորականների կողմից ընդհանուր ձևով մեկնաբանվում են որպես «ճշմարտություն» և «իմաստություն»: Դրանք, ըստ էության, սուֆիական եզրեր են. սուֆիզմում *haqīqat* (թարգմ. «ճշմարտություն») կոչվում է ինքնակատարելագործման ճանապարհի վերջին կանգառը¹²: *Ma'rifat*-ը (թարգմ. «իմացություն», «իմաստություն») սուֆիզմում աստվածային էությունն ընկալելու հնարավորությունն է, որը մեկնաբանվում է նաև որպես «Աստծո էության հետ միավորումը ընկալելու կարողություն»¹³: Եզդիականության մեջ *ma'rifat* եզրը կորցրել է իր նախնական նշանակությունը և ունի «նախանձախնդրություն», «իմաստություն», «տաղանդ» իմաստները:

⁹ Kreyenbroek Ph., *Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition*, New York, 1995, p. 342:

¹⁰ Bedelē Feqīr Hecī, *Bawerī ū Mītolōgiya Ēzdiyan, Çendeha tēkst ū Vekolīn*, Dihok, 2002, rûp. 266:

¹¹ Սուֆիական ինքնակատարելագործման ճանապարհի հիմնական կանգառները կոչվում էին *շարիաթ*, *թարիկաթ*, *մարիֆաթ*, *հաղիղաթ* (Курбонмаматов А., *Эстетическая доктрина суфизма*, Душанбе, 1987, с. 11):

¹² Schimmel, 1975, pp. 16, 98-99:

¹³ Фильштинский И., *Концепция единства религиозного опыта у арабских суфиев // Суфизм в контексте мусульманской культуры*, /Отв. ред. Пригарина Н./, Москва, 1989, с. 30:

Ինքնակատարելագործվող սուֆին, ով գտնվում է ճշմարտության փնտրտուքի մեջ և տոգորված է աստվածային էությունը հասկանալու գաղափարով, սուֆիական գրականության մեջ անվանվում է սիրահար (ašīq արաբ. «սիրահար»), իսկ սիրեցյալի դերում հանդես է գալիս Աստված¹⁴: Եզդիական կրոնական հիմներում սիրահարը կոչվում է *ašēq*, իսկ երբեմն՝ *mōheb*¹⁵ (արաբ. محب [mūhīb] բոց. «սիրող»):

Aw zamānakī ži mež bū
Šārē Basrāyē šārē dawreš bū
*Dawreš ašiqē kamālī jēš bū. (Qawlē dōtā qādiyē Basrāyē)*¹⁶
Հինավուրց ժամանակներում
Բասրա քաղաքը դերվիշի¹⁷ քաղաքն էր
Դերվիշը կատարյալ սիրահար էր:

Āšiqā aw sur dīya
Āxāvtbū ži mahfalēt walīya
*Āšiqō dābidayn madahēt Šēxē Ādīya. (Qawlē qāzī Askar)*¹⁸
Սիրահարները տեսել են այդ գաղտնիքը,
[Նրանք] խոսել են սրբերի հավաքատեղիից.
«Ո՛վ սիրահարներ, զովաբանե՛ք Շեյխ Ադիին»:

---

¹⁴ Schimmel, 1975, pp. 125, 129:

¹⁵ Պարսից սուֆիական գրականության նմուշներից մեկում նշվում է.

محب و محبوب اردانی

محب را غیر محبوبش ندانی.

(سید جعفر سجادی، ۱۳۹۳، ص. ۷۰۱):

¹⁶ Bedele Feqir Hecī, 2002, rúp. 81:

¹⁷ Եզդիների կրոնական հիմներում հանդիպող *dawreš* եզրը ներկայումս մեկնաբանվում է որպես «սուրբ»: *Dawreš* կոչվող սրբերը, ըստ երևույթին, եզդիական կրոնում սրբացված սուֆի առաջնորդներ են: Միջնադարում *դարվիշ* կամ *դերվիշ* էին կոչվում ճամփորդող սուֆիները (Lings M., *What is Sufism?*, California, 1975, 47):

¹⁸ Bedele Feqir Hecī, 2002, rúp. 349:

Āšiq wa dibēžiya

Yā Siltān Ēzī ma ži ta hīviya

Dē Malik Šarfadīn rākay bō ma kaya mahdiya.

(Qawlē Šarfadīn)¹⁹

Միրահարն ասում է.

«Ո՛վ Սուլթան Եզիդ²⁰, մեր հույսը դու ես,

Շարֆադինին²¹ հանի՛ր, մեզ համար դարձրու մահդի²²»:

Āšiqā aw mīr dīt ū kin nāsa

Žēk vāvārtin muhbata ū kāsa

Kira riknē čandī asāsa. (Qawlē Zabūnī Maksūr)²³

Միրահարները տեսան թագավորին²⁴ ու ճանաչեցին

[նրան],

[Թագավորն] ասանձնացրեց սերն ու գավաթը²⁵,

Դրանք դարձրեց հիմնասյուններ²⁶:

---

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 101:

²⁰ Սուլթան Եզիդը (Siltān Ēzīd) եզդիական գլխավոր սրբերից մեկն է, ով հայտնի է նաև Կարմիր Սուլթան Եզիդ (Siltān Ēzīdē Sor) անունով:

²¹ Եզդիական հավատալիքների համաձայն, Ահեղ դատաստանի օրը Շարֆադինը գալու է երկիր և փրկելու մարդկությանը. այլ կերպ ասած՝ Շարֆադինը եզդիական կրոնական հիմներում հանդես է գալիս որպես մեսիա (Bedelē Feqīr Hecī, 2002, թիվ. 105):

²² *Մահդի* է կոչվում փրկիչ մեսիան: *Մահդիի* գաղափարը եզդիականության մեջ ներմուծվել է իսլամից, որտեղ *մահդին* աշխարհի փրկիչն է՝ մեսիան (Ислам: Энциклопедический словарь/Коллектив авторов, ред. Негря Л., Москва, 1991, с. 163):

²³ Kreyenbroek, 1995, p. 170:

²⁴ Եզդիական կրոնական հիմներում Աստված մեծարվում է *pādšā* (պրս. pādīšāh «թագավոր»), *malak* (արաբ. malik «թագավոր»), *mīr* (արաբ. amīr «թագավոր», «իշխան») և այլ պատվանուններով (տե՛ս Առաքելովա Վ., Սմբյան Թ., *Աստծո անունները եզդիական բանահյուսության մեջ*, Օրիենտալիա, պրակ 11, Երևան, 2010, էջ 3-15):

²⁵ Խոսքը միստիկական սիրո և գիտելիքի գավաթի մասին է:

²⁶ Եզդիական կրոնական բառապաշարում սյուն (arkān) անվանվում են կրոնական պատվիրանները:

Եզդիական կրոնական հիմներում հանդիպում է *k'ās* (թարգմ. «զավաթ»), երբեմն՝ *t'ās* եզրը: Գավաթի գաղափարը, ընդհանրապես, զուգադրվում է քրիստոնեական «վերջին ընթրիքի» ծիսական տարության գավաթի հետ. այն խորհրդանշում է հոգևոր լույս, հայտնություն, գիտություն²⁷: Սուֆիական գեղագիտության մեջ գավաթը հանդես է գալիս որպես խորհրդապաշտական գիտելիքի և սիրո խորհրդանիշ²⁸, երբեմն էլ սուֆիական գրականության մեջ այն ներկայացվում է որպես ճգնակյաց սուֆիի սրտի սիմվոլ²⁹: Եզդիական կրոնական հիմներում գավաթը հանդես է գալիս որպես.

1. Եզդիական սրբերի ու առաջնորդների կողմից տրված գավաթ:

Sayīdō tī bin Xidir,

*Ta dā dastē min k'āsaka bik'ir (Qawlē Īmānē)*³⁰

Խղրի³¹ որդի սուրբ,

Դու մի անարատ գավաթ տվեցիր իմ ձեռքը:

T'āsak dā min řikānē ā'mē,

Mi vaxarī tamāmē,

*Dastūrī Šīxādī nāvā mālā Ša'mē. (Qawlē Xāfilē Bēnāsīn)*³²

[Նա] մի գավաթ տվեց ինձ,

Ես իսկեղի ամբողջությամբ,

²⁷ Трессидер Дж., *Словарь символов*, Москва 2001, с. 47:

²⁸ St' u Нурбахш Дж., *Энциклопедия суфийской символики*, <http://nimatullahi.sufism.ru/nashi-izdaniya/sufijskaya-simvolika/entsiklopediya-sufijskikh-simvolov.html> /20.01.2014/; <http://nimatullahi.sufism.ru/nashi-izdaniya/sufijskaya-simvolika/entsiklopediya-sufijskikh-simvolov.html#18b> /20.01.2014/.

²⁹ سيد جعفر سجادی، ص ۱۳۹۳، ص ۲۸۰.

³⁰ Celil O. ū Celil C., *Zargotina Kurda*, II, Moscow, 1978, rŭp. 49:

³¹ Խղր Նավին սիրո հովանավոր համարվող եզդիական սուրբ է:

³² Celil, Celil, 1978, rŭp. 26:

[Դա] արևմուտքից (բոց. Շամից)³³ [եկած] Շեյխ Ադիի հրա-
մանն է:

Hāta Bāsōrē xudānē kāse
Hay riknō ži āsāsē
*Siltān Ēzīda bi xō xudānē kāse. (Qawlē hazār ū ēk nāv)*³⁴
Եկավ գավաթի Կարմիր տիրակալը,
Դա է ամեն ինչի հիմքը,
Սուլթան Եզիդը գավաթի տիրակալն է:

2. Երկնքից ուղարկված կամ սրբերի կողմից տրված գավաթ,
որից խմում են հավատացյալները, բարեպաշտները, սրբերը,
իսկ անհավատներն ու մոլորյալներն այն չեն ընդունում:

K'āsā trīyē řaša,
Nāzil bīya a'řsa,
Xāsā xārīya, xāfila kōrin, pē naxāšin.
*(Qawlē Šexūbak'ir, šāxā 1)*³⁵

Սև խաղողի գավաթն է,
[Այն] ներքև է իջել երկնքից,
Սրբերը խմել են, մոլորյալները կույր են,
[նրանք] հիվանդացել են դրանով:

K'āsā na ži trīyē,
Malak' Šixsin ži xuyā a'nīyā xwa čē kirīyē,
*Xāsā xārīya, xāfila kōrin, pē k'ifirīya. (Qawlē Šexūbak'ir, šāxā 1)*³⁶

---

³³ Շամը (տեքստում՝ Šām) արաբերենում Ասորիքի նշանակյալն է, որ եզդիների լեզվում իմաստային լայնացում է ապրել և նշանակում է «արևմուտք», քանի որ Ասորիքի տարածքը ընկած է եզդիներով բնակեցված Լալիշից ու Սինջարից արևմուտք:

³⁴ Bedele Feqir Hecī, 2002, rúp. 218:

³⁵ Celil, Celil, 1978, rúp. 10:

³⁶ Նույն տեղում, էջ 10:

Գավաթը խաղողից չէ,
Շէյխսընը³⁷ [այն] արարել է իր ճակատի աղից,
Սրբերը խմել են, մոլորյալները կույր են, դա չեն ընդունել:

Aw kās dā darwēšī parwardaya
Aw muhibē kāsā xwaya
Malik Šēx Sin vaxwār šik tē tunaya... (Qawlē hazār ū ēk nāv)³⁸
Այդ գավաթը սվեց դերվիշը,
Նա իր գավաթի սիրահարն է,
Շէյխսընը խմեց [դա] անկասկած:

Suhbatā har haftāna
Taxtē nūr ū šav ū rōž ū hayv li sar dastāna
Šarāb li tihūr kāsā wāna. (Qawlē Taxtā)³⁹
[Ահա] յոթ [սրբերը]⁴⁰ զրուցում են,
Լույսն ու խավարը, արևն ու լուսինը [նրանց] ձեռքում են,
Գինին լցվում է նրանց գավաթների մեջ:

Yā darwēš xarqa sitāra
Hinjīyē vaxwar bī kāsā ta'la. (Qawlē Āxrate)⁴¹
Քուրձ հազնոդ դերվիշը
Խմեց դառը գավաթը:

3. Գավաթ, որը մաքրում, վեհացնում ու բարձրացնում է խմողին:

---

³⁷ Շէյխսընը եզդիական սրբերից մեկն է:

³⁸ Bedelē Feqir Hecī, 2002, rúp. 219:

³⁹ Նույն տեղում, էջ 338:

⁴⁰ Խոսքը եզդիական հավատալիքներում իր ուրույն տեղն ունեցող յոթ սրբերի կամ յոթ հրեշտակների մասին է:

⁴¹ Bedelē Feqir Hecī, 2002, rúp. 121:

*Aw k'ās dā Šēxōbakir
Hay širīnō waka šakir
Padšayī karamak bi ta kir
Law jēy xō li bā takir. (Qawlē hazār ū ēk nāv)⁴²
Այդ գավաթը տվեց Շեյխուբաքրը,⁴³
[Այն] քաղցր է շաքարի պես.
Թագավորը բարիք գործեց քեզ համար
Նա քեզ մոտեցրեց իրեն (բոց. «իբ տեղը մոտեցրեց
քո տեղին»):*

*Ĵik li buhuštē xāštir habū,
K'ās ū bādī yē ma būn. (Qawlē Xāfilē Bēnāsīn)⁴⁴
Դրախտից լավ մի տեղ կար,
[Այդտեղ] գավաթները մեզ էին պատկանում:*

4. Որպես Ադամին կյանք պարզևսող գավաթ:

*Ādam pēyambar ži wē kāsē vadixwār ū pē xōš tē,
Karamatā wē kāsē hāt ū gahištē
Law Ādam pēyambar hilgirt ū bira bahištē.
(Qawlē Zabūnī Maksūr)⁴⁵
Ադամ մարգարեն⁴⁶ այդ գավաթից խմեց,
և դա նրան դուր եկավ,
Այդ գավաթի հրաշագործությունը հասավ [նրան],
Ադամ մարգարեին գրկեց տարավ դրախտ:*

---

⁴² Նույն տեղում, էջ 218-219:

⁴³ Շեյխուբաքրը եզդիական սրբերից մեկն է:

⁴⁴ Celil, Celil, 1978, ընթ. 25:

⁴⁵ Kreyenbroek, 1995, p.176:

⁴⁶ Եզդիական կրոնական հիմներում և բանահյուսության մեջ առաջին մարդ Ադամը անվանվում է մարգարե:

*Āqūb gō: “Saydāyē minō, aw šuxulā Xwadē waku ānī,
 Ruh’ nāvā sar ū dast dānī,
 Ew a’ziz Malak Farxadīn bū, k’ās pē ānī”. (Qawlē Šēx ū Āqūb)⁴⁷
 Ակուբն⁴⁸ սասց. «Ո՛ւլ ուսուցիչ, Աստված բերեց,
 Հոգին դրեց [Աղամի] մարմնի մեջ
 (բոց. «գլխի ու ձեռքերի մեջ»),
 Սուրբ Ֆարխադին⁴⁹ գավաթը բերեց Աղամի համար»:*

*Xudāvandē ma rahmānī
 Kāsā surē ži Ādam řā ānī
 Āv ži kāsē vaxār važiyā
 Ĵidā mast bū, hažiyā. (Qawlē Āfirinā Dinyāyē)⁵⁰
 Մեր բարեգութ տիրակալը
 Աղամին մատուցեց գաղտնիքի գավաթը,
 [Աղամը] գավաթից ջուր խմեց, կյանքով լցվեց
 (բոց. «սալեց»),
 Արբեցավ ու տեղից շարժվեց:*

Ակնհայտ է, որ եզդիական կրոնական հիմներում հիշատակվող *գավաթը* սուֆիական ավանդույթից մնացած ժառանգությունն է: Եզդի հոգևորականները, սակայն, *k’ās*-ը մեկնաբանում են որպես «գինու գավաթ»՝ դա պարզաբանելով այն հանգամանքով, որ ի տարբերություն մուսուլմանների, եզդիներն օգտագործում են ոգելից խմիչք⁵¹: Որոշ հոգևորականներ էլ *k’ās*-ը մեկնաբա-

⁴⁷ Celil, Celil, 1978, ռւթ. 45:

⁴⁸ Ակուբը եզդիական բանահյուսության մեջ և կրոնական հիմներում հիշատակվող սրբերից մեկն է, ով համապատասխանում է հինկտակարանյան Հակոբին:

⁴⁹ Եզդիական սրբերից մեկն է: Համարվում է լուսնի սկավառակի տիրակալը (տե՛ս Arakelova V., *Three figures from the Yezidi Folk Pantheon*, Iran and the Caucasus, Vol. 6.1-2, Leiden, 2002, pp. 57-73):

⁵⁰ Kreyenbroek, 1995, p. 188.

⁵¹ St’ u Guest J., *The Yezidis: A Study in Survival*, New York, 1987, p. 31.

նում են որպես «կենացներ, որ եզդիները խմում են սրբերի ու հրեշտակների պատվին»⁵²:

Եզդիական կրոնական հիմներում պահպանված մեկ այլ սուֆիական հասկացություն է արբեցումի (*mast, sarmast, sarxwaš* թարգմ. «արբեցած», «հարբած») գաղափարը: Սուֆիական գեղագիտության մեջ այն խորհրդանշում է աստվածային սիրով և իմաստնությամբ արբեցած լինելը⁵³: Եզդիական կրոնական հիմներում նշվում է.

Mastim ži qadahē

Lališē xudānē qubahē

*Dē bi Šēšims dayn madahē. (Qawlē Šēšimsē Tawrēžī)*⁵⁴

[Ես] արբեցած եմ գավաթից,

Լալիշում է սրբավայրի տիրակալը,

[Եկեք] գովարանենք Շեյխ Շամսին:

Av dinyā mastxānaya

*Wak xawnā šavāna. (Qawlē Miskīnō Žāro)*⁵⁵

Այս աշխարհը արբենալու տեղ է,

Գիշերվա երազի նման է:

Եզդիական կրոնական հիմներում «արբեցած» են անվանվում եզդիական սրբերը կամ այն բարեպաշտ անձինք, ովքեր ձգտում են ընկալել ճշմարտությունը:

---

⁵² Սրբերին նվիրված բաժակաճառերը եզդիներն անվանում են *a'šq* (արաբ. *a'šq* «սեր») (Asatrian G., Arakelova V., *The Yezidi Pantheon, Iran and the Caucasus*, Vol. 8.2, Leiden, 2004, p. 263):

⁵³ سيد جعفر سجادی، ۱۳۹۳، ص. ۷۲۱

⁵⁴ Kreyenbroek, 1995, p. 258:

⁵⁵ Նույն տեղում, էջ 306:

Či lāwakī sarmasta

*Bi suṛā mirē xō vadiwasta. (Qawlē Saramargē)*⁵⁶

Բնչ արբեցած տղա է,

Չգտնում է [իմանալ] իր թագավորի գաղտնիքը:

Dōr hātīya šarābē sarmasta

*Dastūr ži xudē ū mērā di xwasta. (Rāba A’dawīya)*⁵⁷

Պտտվել է զինուց արբեցածը

[Նա] Աստուծուց ու արբերից հրաման է ուզում:

Řābīyē, Řa’bīyā mina sarmasta,

*Dīsā wak’āzak hidābū dasta... (Bayt’ā Řa’bīyē)*⁵⁸

Ռարբիան է⁵⁹, իմ արբեցած Ռարբիան,

Նա վերցրել է գավազանը...

Gō: “Mīrō, mastā malōmīnin,

Am hařin h’ālē H’usēyīn bivīnin.”⁶⁰

Ասաց. «Ով թագավոր, եկեք չվշտացնենք արբեցածներին,

Գնանք Հուսեյնի⁶¹ վիճակը տեսնելու»:

---

⁵⁶ Նույն տեղում, էջ 312:

⁵⁷ Bedelē Feqīr Hecī, 2002, rúp. 198:

⁵⁸ Celil, Celil, 1978, rúp. 32:

⁵⁹ Ռարբիա ալ-Աղավիհան միջնադարյան հայտնի սուֆի (ص. ١٦٣-١٦٩) / شيخ ، ص. ١٦٣-١٦٩) (فریدالدین عطار، تذکرةالاولیا، جلد ١، تهران، ٢٠١٠/ ١٣٨٩): Բասրայից ծագող այդ արաբ կիևր եզդիական հավատալիքներում հանդես է գալիս որպես բարեպաշտ ու աստվածահավատ եզդի կին: Եզդիականության մեջ կա նրան նվիրված կրոնական հիմն (տե՛ս Celil, Celil, 1978, rúp. 29-33; Bedelē Feqīr Hecī, 2002, řúp.192-198):

⁶⁰ V. Arakelova, *Sufi saints in the Yezidi tradition*, “Iran and the Caucasus”, vol. 5, 2001, p. 185

⁶¹ Հուսեյն Հալլաջը միջնադարյան սուֆի է, ով մահապատժի է ենթարկվել իր կրոնական հայացքների համար և համարվում է սուֆի մարտիրոս (Фильштинский, 1989, сс. 29-34): Եզդիական կրոնական հիմներից մեկում նա ներկայացվում է որպես հավատացյալ եզդի, ում հետապնդում ու սպանում են մուսուլմանները:

Mastī sikrānim
Nēčīrvānē bāzānim
*Āšiqē suṣā girānim. (Qawlē Bāzā)*⁶²
[Ես] արբեցած եմ,
[Ես] բազեների⁶³ որսորդն եմ,
Մեծ զաղտնիքի սիրահարն եմ:

Wē li dawrešē minī sarmasta
Kaškul, zambīl ū wakāz hilgirtibūn bi dasta.
(*Qawlē dōtā qādiyē Basrāyē*)⁶⁴

Դերվիշն արբեցած էր,
[Նա] իր ձեռքն էր վերցրել կողովն ու զավազանը:

Saydī yālā yā sarmasta
Yāllā li kwēnē mērā xilmat ži dargahē Šixādī di xwasta...
(*Baytā Hēvārī /hēvāra dast/*)⁶⁵

Աստծո սուրբը արբեցած է,
Նա ցանկացավ Շեյխ Ադիի դռան մոտ ծառայել:

Եզդիական կրոնական հիմներում սուֆիական եզրերի ուսումնասիրումը թույլ է տալիս պատկերացնել եզդիական հավատալիքներում սուֆիական իրողությունների զարգացման ու վերափոխման ճանապարհը: Դիցուք, սեր և արբեցում խորհրդանշող սուֆիական եզրերը, որոնք հանդիպում են եզդիական կրոնական հիմներում, իրենց սկզբնական նշանակությամբ օտար են եզդիականությանը և ներկայումս սուֆիական տեսանկյունից չեն մեկնաբանվում:

⁶² Bedelē Feqīr Hecī, 2002, rúp. 402:

⁶³ Սուֆիական գրականության մեջ արծիվը (նաև բազեն) բարձրյալի մոտ վերադարձող հոգու խորհրդանիշն է (Schimmel, 1975, p. 307):

⁶⁴ Bedelē Feqīr Hecī, 2002, rúp. 82:

⁶⁵ Նույն տեղում, էջ 366:

ИДЕЯ СУФИЙСКОЙ ЛЮБВИ И ОПЬЯНЕНИЯ В ЕЗИДСКИХ РЕЛИГИОЗНЫХ ГИМНАХ

Тереза Амрян
(резюме)

Езидизм будучи сформирован в средние века на основе суфийского ордена *Адавия*, сохранил многие суфийские элементы: они представляют собой не только определенные религиозные обряды и церемонии, но и религиозные термины, которые встречаются в езидских религиозных гимнах. В этих гимнах многие езидские святые описываются как "пьяные", "влюбленные", "стремящиеся к божественной любви" и т.д. Тем не менее, термины, которые символизируют суфийскую любовь и опьянение, в рамках современного езидского религиозного мировоззрения имеют различные интерпретации.

THE IDEA OF SUFI LOVE AND DRUNKENNESS IN YEZIDI RELIGIOUS HYMNS

Tereza Amryan
(summary)

Yezidism being formed in the Middle Ages on the basis of *Adawia* Sufi order has preserved a lot of Sufi elements which represent not only certain religious rites and ceremonies, but also terms, which are attested in the Yezidi religious hymns. In these hymns many Yezidi saints are described as "drunk", "in love", "thriving to access divine love" etc. However, the Sufi terms denoting Love and Drunkenness have different interpretations in the frames of contemporary Yezidi religious world-outlook.